

Jolanta Skubisz * <https://orcid.org/0000-0002-2171-4454>
e-mail: j.skubisz@wp.pl

Dylematy i wyzwania współczesnej wiedzy profilaktycznej

https://doi.org/10.25312/2391-5129.30/2020_04jsk

Szkoła musi wiedzieć, jak w obliczu kryzysu (upadku) współczesnego modelu kształcenia kształtować nowy proces tworzenia wiedzy w celu poprawy jakości czy też wręcz zmiany całego procesu wychowawczo-profilaktycznego. W dużej mierze to współczesne technologie komunikacyjne kształtują zachowania i oczekiwania młodzieży, a także umiejętności związane z dostępem, opanowaniem, używaniem, tworzeniem i komunikowaniem informacji. Właściwe używanie na zajęciach, nie tylko lekcyjnych, technologii informacyjno-komunikacyjnych inspiruje uczniów do myślenia, tworzenia i rozwiązywania problemów w nowy, niestandardowy i innowacyjny sposób (*outside the box*).

Istotna staje się kwestia, jak wykorzystywać wiedzę o zagrożeniach szkolnych w działaniach niosących pomoc uczniom zagrożonym? Gdzie w tym wirtualnym świecie ulokować wiedzę profilaktyczną? W jakiej relacji do dylematu nowych wyzwań technologiczno-informacyjnych sytuuje się e-wiedza profilaktyczna? Obecnie w przestrzeni szkolnej występują dwa modele profilaktyki: tradycyjny model działań profilaktycznych i wykorzystujący elektroniczne środki dydaktyczne model e-learningowej profilaktyki. Jest to zatem swoista hybrydowość profilaktyczna.

Słowa kluczowe: wiedza profilaktyczna, zło, przestrzeń profilaktyczna, przestrzeń wirtualna

* Dr Jolanta Skubisz – adiunkt, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi.

Współczesna szkoła, jak nigdy wcześniej funkcjonuje w warunkach wyjątkowej zmienności otoczenia (przestrzeni edukacyjnej i profilaktycznej oraz komunikacyjnej), a zatem musi brać udział w kreowaniu rzeczywistości w sposób aktywny, tj. konstruować przede wszystkim wiedzę nie tylko teoretyczną, ale i praktyczną (użyteczną). Szkoła musi wiedzieć, jak kształtować w obliczu kryzysu (upadku) współczesnego modelu kształcenia nowy proces tworzenia wiedzy jako zespołu specyficznych działań i inicjatyw, które powinny być podejmowane w celu poprawy jakości czy też wręcz zmiany całego procesu wychowawczego i profilaktycznego (więcej: Skubisz, 2020).

Dlatego należy w ramach dyskursu pedagogicznego i innowacyjnych badań naukowych poszukiwać takich rozwiązań pedagogicznych, które pozwolą na efektywne zdobywanie, tworzenie i wykorzystywanie wiedzy w ramach najnowszych przemian informacyjno-komunikacyjnych. Potrzeba innowacyjnego i adekwatnego zdefiniowania pojęcia (treści) wiedzy profilaktycznej wynika z konieczności minimalizowania luki, jaka pojawiła się pomiędzy tradycyjną i konwencjonalną profilaktyką pedagogiczną a profilaktyką wirtualnej przestrzeni.

Główną zatem tezę podejmowanych rozważań jest pogląd, iż wiedza profilaktyczna w obliczu istniejącego świata wirtualnego oraz pełnej świadomości środowiska szkolnego o kryzysie tradycyjnej wizji profilaktyki jest strategicznym czynnikiem (kluczem) w procesie tworzenia się nowej przestrzeni profilaktycznej.

Taka tylko wiedza może w sposób adekwatny i użyteczny dla środowiska szkolnego odpowiadać na określone wyzwania co do:

- przyczyn i uwarunkowań niewielkiej skuteczności dotychczasowych koncepcji i strategii profilaktycznych, natury problemów i nowych zagrożeń, które chcemy rozwiązywać, tj. zapobiegać oraz przeciwdziałać im bądź je niwelować,
- rozmaitych potrzeb i oczekiwań wychowawczo-profilaktycznych, związanych z określonym stanem rzeczywistości szkolnej w obszarze jej bezpieczeństwa,
- poziomu merytorycznego procesu kreacji jej celów i zadań profilaktycznych, ale tylko w kontekście realności do osiągnięcia.

Innymi słowy, takie obszary wiedzy profilaktycznej są determinowane poziomem i jakością samej wiedzy wdrażanej do praktyki profilaktycznej (pracy profilaktycznej).

O poszukiwaniu nowej formuły wiedzy profilaktycznej

Wiedza profilaktyczna zarówno w dyskursie pedagogicznym, jak i profilaktycznym nie jest w zasadzie definiowana. Znaczenie tej kategorii jako elementu profilaktyki pedagogicznej jest sygnalizowane sporadycznie – przede wszystkim jako zbiór informacji (wiedzy) o zagrożeniach szkolnych, w tym o zachowaniach ryzykownych, dysfunkcyjnych i problemowych w programach profilaktycznych, a także w przypadku rozpatrywania zagadnień z zakresu zarządzania wiedzą profilaktyczną (zob. Skubisz, 2019a: 27; Ziarko, 2011: 28).

Niewątpliwie wiedza profilaktyczna jest przedmiotem działań organizacyjnych w ramach zarządzania tą wiedzą. Jest ona także przedmiotem określonych teorii profilaktycznych, strategii i koncepcji.

Wiedza profilaktyczna ma także charakter prawny – jest odzwierciedlona w modelu prawnym profilaktyki każdej szkoły w formie statutów i regulaminów szkolnych, procedur postępowania w sprawach problemowych oraz w ogłoszeniach i zarządzeniach porządkowych dyrektorów szkół. Abstrahując od rozmaitych definicji wiedzy w ujęciach różnych dyscyplin naukowych, na przykład ekonomii, psychologii czy zarządzania w organizacjach, generalnie wiedza profilaktyczna jest formą wiedzy ogólnej jako ogółu treści utrwalonych w umyśle ludzkim w wyniku kumulowania doświadczenia i uczenia się. Obejmuje ona wszystkie formy świadomości społecznej, w tym naukę. W innym znaczeniu wiedza stanowi osobisty stan poznania człowieka na skutek oddziaływania na niego obiektywnej rzeczywistości.

Wiedza według Comité Européen de Normalisation (CEN) to także zestaw danych i informacji, łączących między innymi umiejętności, doświadczenie, emocje, przekonania, wartości, idee, ciekawość, motywację, styl uczenia się, postawy, zdolność do syntezy, otwartość, zdolności komunikacyjne, zdolność do pracy w grupie, podejście do ryzyka, który może być użyty w celu poprawy zdolności do działania i wspomagania procesu podejmowania decyzji (zob. *Comité Européen de Normalisation (CEN), 2004. European guide to good practice in Knowledge Management*).

Przedmiotowe ujęcie treści wiedzy w sposób adekwatny koresponduje z pojęciem wiedzy profilaktycznej, a także jako idei przepisów oraz procedur, które umożliwiają podejmowanie decyzji w ramach zdolności do działania profilaktycznego. A zatem w tym kontekście zdolność do działania profilaktycznego determinuje skuteczność zarządzania wiedzą profilaktyczną.

Wiedza według Merriam-Webster's *Online Dictionary* obejmuje także stan pojmowania rzeczywistości poprzez rozum, sumę wszystkiego, co jest znane, oraz rzeczywistość przyswajaną poprzez studia, obserwację, badania i doświadczenia (za: Skrzypek, 2013: 96).

Dotyczy to zatem w szczególności wiedzy o przestrzeni technologiczno-komunikacyjnej i jej związków z przestrzenią edukacyjną oraz profilaktyczną.

Otóż współczesne technologie komunikacyjne kształtują w dużej mierze zachowania i oczekiwania młodzieży, a także umiejętności związane z dostępem, oponowaniem, używaniem, tworzeniem i komunikowaniem informacji. Technologie mobilne, komputery, gry wideo, komunikatory, blogi są ważną częścią życia codziennego młodych ludzi, mają wpływ na zmianę ich doświadczeń wychowawczo-profilaktycznych oraz osobistych aspiracji. Zwiększenie mobilności i odstępczości technologii komunikacyjnych ułatwia uczniom także dostęp do treści edukacyjnych oraz komunikacji elektronicznej w czasie rzeczywistym.

Bezsporny jest fakt, iż właściwe używanie na zajęciach, nie tylko lekcyjnych, technologii informacyjno-komunikacyjnych inspiruje uczniów do myślenia, tworzenia

i rozwiązywania problemów w nowy, niestandardowy i innowacyjny sposób (*outside the box*). Uczenie się w takim wymiarze wychowawczo-profilaktycznym jest bardziej pogłębione, wzmocnione i atrakcyjne. Przestrzeń technologiczna (cyberrealna, wirtualna), w której funkcjonują uczniowie, daje możliwość:

- aktywnego i interaktywnego uczestnictwa w procesie wychowawczo-profilaktycznym,
- konstruowania wszelkiego rodzaju wymaganej wiedzy, w tym profilaktycznej,
- profilaktycznej pracy zespołowej,
- wyszukiwania i dzielenia się określonymi informacjami z innych dyscyplin wiedzy.

Inaczej mówiąc, w obliczu współczesnych wyzwań cywilizacyjnych nieodzowne jest odpowiednie przygotowanie z zakresu wiedzy technologiczno-komunikacyjnej nie tylko uczniów, lecz przede wszystkim nauczycieli. W tym celu potrzebne są innowacyjne strategie i koncepcje w obrębie dydaktyki, a także realistycznej profilaktyki, które warunkują prawidłową transformację uczenia się w rzeczywistości wirtualnej XXI wieku.

W literaturze przedmiotu sygnalizuje się, że tradycyjne modele, strategie i koncepcje profilaktyczne powinny być zastępowane nowymi (innowacyjnymi) rozwiązaniami metodologicznymi poprzez kształtowanie racjonalnych przesłanek kreowania realistycznej wiedzy profilaktycznej.

Współczesne media oferują możliwość dokonania wyraźnego postępu w jakości i skuteczności profilaktyki. Jednakże aby wykorzystać ten potencjał, wymagana jest integracja tradycyjnych teorii i praktyki profilaktycznej z koncepcjami technologiczno-komunikacyjnymi. Dlatego też proces kreowania wiedzy profilaktycznej powinien składać się z różnych komponentów przestrzeni wirtualnej (cyberrealnej). Należy zatem tworzyć nowe treści tej wiedzy oraz narzędzia technologiczno-komunikacyjne i włączać je do koncepcji profilaktycznej, a także dystrybuować je w środowisku szkolnym. Szczególne znaczenie ma jakość merytoryczna materiałów profilaktycznych, które jak dotychczas są niewątpliwie przyczyną niepowodzeń ze względu na niezadowolający stan wiedzy autorów programów wychowawczo-profilaktycznych, profesjonalnych i autorskich w tym zakresie.

Od obecnych form i modeli działań profilaktycznych należy zatem przechodzić do procesu tworzenia wiedzy profilaktycznej online, tj.:

- wiedzy o szkole wirtualnej, czyli platformie e-learningowej, identyfikującej jej użytkowników,
- wiedzy o zarządzaniu programami profilaktycznymi oraz ich treściami,
- wiedzy o bazach danych programów profilaktycznych oraz o treści działań profilaktycznych, bazach profili tak zwanych użytkowników zagrożonych, opinii o postępach w pracy profilaktycznej.

Integracja działań profilaktycznych w dziedzinie e-learningu może objąć następujące obszary:

- jednolitą profilaktyczną platformę e-learningową, która umożliwia pełną wymiennalność materiałów profilaktycznych pomiędzy różnymi szkołami, a także pozwala na pozyskiwanie materiałów z innych źródeł,
- wspólne moduły e-learningowe o charakterze profilaktycznym przygotowane jeden raz, a wykorzystywane w różnych typach szkołach,
- ujednoczone zasady oceny materiałów profilaktycznych, będące podstawą do ich wdrażania według kryterium adekwatności i użyteczności w danym środowisku szkolnym,
- scentralizowanie zarządzania platformą profilaktyczną dla wszystkich szkół, na przykład podstawowych, jednocześnie.

Nie są to wszystkie obszary integracji działań profilaktycznych, które mogą być wspólnie realizowane w wybranych środowiskach szkolnych. Niewątpliwie wszystkie te obszary mają wspólną cechę – pozwalają oszczędzać środki finansowe dzięki konsolidacji działań profilaktycznych w poszczególnych typach szkół.

Unowocześnianie procesu profilaktycznego prowadzi do powstanie realnej szansy na poprawę jakości profilaktyki i wiedzy profilaktycznej. Nowoczesne narzędzia technologiczno-komunikacyjne są konieczne we wdrażaniu tego procesu w polskich szkołach.

Wiedza w (o) przestrzeni profilaktycznej

W obecnej społeczno-kulturowej sytuacji funkcjonowania szkoły, w której ciągle wzmagają się ryzykowne i problemowe zachowania uczniów, istotna staje się kwestia, jak wykorzystywać wiedzę o zagrożeniach szkolnych w działaniach niosących pomoc uczniom zagrożonym. Niestety zarządzanie wiedzą¹ w tym zakresie nie jest priorytetem ani podstawą, na której działania te mogą się kształtować oraz rozwijać w kierunku poprawy poczucia bezpieczeństwa szkolnego.

Dotychczasowe ujmowanie pojęcia i przedmiotu profilaktyki szkolnej jest niewątpliwie pokłosiem paradygmatycznego modelu zarządzania w szkole, gdzie często nie bierze się pod uwagę koncepcji wykorzystania wiedzy profilaktycznej (zob. Skubisz, 2019a: 85; Ziarko, 2011). Celowe wydaje się zatem przyjęcie takiej formuły, iż profilaktyka szkolna jest koniecznym działaniem, które opiera się na wiedzy profilaktycznej pochodzącej ze sprawdzonych poglądów, koncepcji i strategii oraz

¹ Zarządzanie wiedzą można zdefiniować jako ogół działań służących identyfikacji, zachowaniu, upowszechnieniu i wykorzystaniu wiedzy jawnej i ukrytej personelu przedsiębiorstwa dla podniesienia sprawności i efektywności działań pracowników. Niektóre publikacje traktują zarządzanie wiedzą tylko z technicznego punktu widzenia jako zestaw procedur i środków technicznych zapewniający przeniesienie osobistego doświadczenia i wiedzy członka organizacji do bazy danych organizacji oraz zapewnienie przechowywania i dystrybucji potrzebnych informacji wśród uprawnionych członków organizacji. Wydaje się to jednak zbyt wąskim podejściem, nieuwzględniającym ludzkiego aspektu problematyki wiedzy, takiego jak poziom motywacji, aspekty socjologiczne i społeczne, inteligencja, kompetencje komunikacyjne (Klimczok, 2012: 165–174; Skubisz, 2019a: 85).

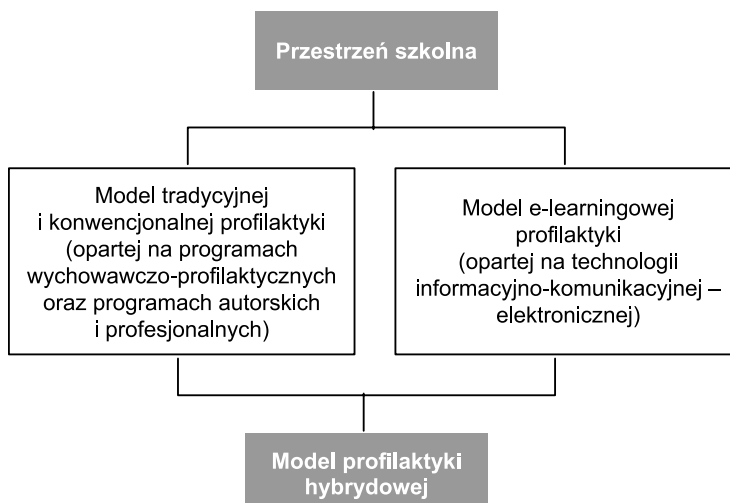
odpowiadającej na sygnały ostrzegawcze o rzeczywistym stanie szkoły. Uzasadnione jest ponadto przyjęcie zasady, iż współczesna profilaktyka szkolna to aktualny wymóg oparty na wiedzy informatycznej (technologicznej) oraz sygnałach o rzeczywistych problemach wirtualnego świata szkoły.

Pojawia się w związku z tym wyzwanie w postaci zmiany dotychczasowego paradygmatu wiedzy profilaktycznej na nowy, w którym media elektroniczne i technologie interaktywne wypełnią niekwestionowane dotychczas funkcje profilaktyki, jej cele i zadania, a także wymiar przestrzeni profilaktycznej. Nowym wymiarem tej przestrzeni jest przestrzeń komunikacyjna tworzona przez systemy powiązań internetowych. Mamy tu do czynienia ze spójnym wymiarem różnego rodzaju elementów, wśród których wyróżniamy: wiedzę informatyczną, tj. dane i informacje oraz określonych użytkowników. A zatem wymiar ten jest kształtowany z jednej strony przez tradycyjną rzeczywistość świata naturalnego, na przykład szkoły, a z drugiej – przez rzeczywistość wirtualną. William Gibson rzeczywistość tę odnosi do pojęcia cyberprzestrzeni (Gibson, 1984: 59).

Gdzie w tym wirtualnym świecie ulokować wiedzę profilaktyczną? W jakiej relacji do dylematu nowych wyzwań technologiczno-informacyjnych sytuuje się e-wiedza profilaktyczna?

Niewątpliwie zarówno wiedza o przestrzeni profilaktycznej, jak i przesłanki jej kreowania i wdrażania w tej przestrzeni determinowane są pojęciami rzeczywistości wirtualnej (cyberprzestrzeni) i internetu, ich naturą oraz językiem cyberprzestrzeni. W tym miejscu należy wskazać, iż jest to proces badawczy w dobie kryzysu edukacyjnego w Polsce wyjątkowo złożony i trudny, zachodzący w warunkach kształtowania się nowej świadomości zagrożeń i problemów szkolnych, którym należy zapobiegać i przeciwdziałać. Wiąże się to z koniecznością pogłębiania wiedzy uczniów na temat przestrzeni wirtualnej, zarówno przestrzeni edukacyjnej, jak i jej formy – przestrzeni profilaktycznej. W konsekwencji potrzebą edukacyjno-profilaktyczną jest redefinicja uczniowskiego sposobu myślenia o przestrzeni i o tym, co uczniowie uważają za prawdziwe – realne.

Ponadto należy podkreślić, że w przestrzeni szkolnej występują obecnie dwa modele profilaktyki: tradycyjny model działań profilaktycznych i – w pewnym zakresie – model profilaktyki e-learningowej, który wykorzystuje elektroniczne środki dydaktyczne (rys. 1).

Rysunek 1. Modele profilaktyczne w przestrzeni szkolnej

Źródło: opracowanie własne.

Jest to zatem swoista hybrydowość profilaktyczna. W najprostszym ujęciu hybryda jest połączeniem elementów świata realnego i cyberrealnego o różnym pochodzeniu czy też strukturze. Polega na włączaniu do procesu profilaktycznego różnego rodzaju technologii elektronicznych. Jest to zatem połączenie elektronicznych form i metod działań profilaktycznych z tradycyjnymi formami programów profilaktycznych (Głowacki, 2009: 531–533).

W takim ujęciu koncepcji profilaktyki (hybrydowej) oraz samej wiedzy profilaktycznej niezbędne wydaje się stosowanie nowej metodyki wykorzystującej środki informatyczne (technologiczne) w przyswajaniu wiedzy i posługiwaniu się nią. Wiedza stanowi indywidualny stan poznania ucznia wynikający z oddziaływania na niego obiektywnej rzeczywistości szkolnej, również wirtualnej. Do charakterystycznych cech takiej wiedzy zaliczamy:

- dominację wśród pozostałych zasobów informacji, opinii, ocen itp.,
- niewyczerpalność, co oznacza, że wiedza jest ciągle uzupełniana, pogłębiana i rozwijana,
- symultaniczność, co oznacza, że wiedza może być wykorzystywana równocześnie przez wiele osób i środowisk szkolnych.

Przyswajanie wiedzy profilaktycznej i posługiwanie się nią polega na przekształcaniu jakiejś określonej wiedzy z jednej formy w drugą (tzw. konwersja wiedzy). Dotychczas tradycyjna profilaktyka koncentrowała się przede wszystkim na przyswajaniu określonej wiedzy profilaktycznej (programów profilaktycznych), a praktycznie zaniechano realnych działań w zakresie posługiwania się tą wiedzą w sytuacjach problemowych uczniów (zachowań życiowych). Można powiedzieć, iż przywołana tu konwersja wiedzy miała i ma nadal charakter wiedzy eksternalizacyjnej, czyli

uniezależnienia wiedzy od zachowań konkretnej osoby. Poprzez metafory, analogie i wzory posiadacze wiedzy profilaktycznej przekazują jej zapis w formie papierowej lub elektronicznej, bez dalszego jej wykorzystania w procesie profilaktycznym (Wyłębek, 2013: 51).

W przestrzeni wirtualnej profilaktyki występują dwa nowe tożsamościowe podmioty, tj. cyberuczniowie oraz e-szkoła (hybrydowa). Nie ulega wątpliwości, iż współcześnie uczniowie:

- wyjątkowo sprawnie posługują się nowymi technologiami informacyjnymi,
- rozumieją istotę różnych nowoczesnych mediów elektronicznych,
- są względnie kreatywni i dostosowujący się do nowego otoczenia wirtualnego,
- są interaktywni i usieciowieni, tzn. zawsze załogowani,
- preferują różne style uczenia się i przyswajania wiedzy.

Mając to na względzie, szkoła, a ściślej nauczyciele powinni w sposób konsekwentny i ciągły wprowadzać zmiany w przestrzeni nie tylko edukacyjnej, ale i profilaktycznej, takie jak:

- zwiększanie dostępu uczniów do technologii i mediów, tzn. do szybkiej sieci internetowej, zaopatrzenie wszystkich uczniów w komputery umożliwiające szybkie pobieranie wiedzy, niezbędne do realizacji zadań także profilaktycznych, wyposażenie w narzędzia towarzyszące do pracy z obrazem, filmem i dźwiękiem,
- zapewnienie właściwej przestrzeni profilaktycznej do prezentacji rezultatów pracy profilaktycznej, tzn. sprawny przekaz informacji zwrotnej, dostępność miejsc prezentacji, na przykład tablic, ekranów oraz wspólnych miejsc wirtualnych, jak blogi czy strony www.

Przestrzeń profilaktyczna powinna być zatem środowiskiem podmiotowo-elastycznym oraz płynnym, adoptowalnym łatwo na potrzeby profilaktyki w razie potrzeby, ułatwiającym zorganizowanie pracy profilaktycznej uczniów w grupie zagrożeń, a także niezwłoczne omawianie rezultatów poszczególnych działań w ramach przekazywanej wiedzy profilaktycznej.

W tym nowym świecie wirtualnym (hybrydowym) szkoła, a zatem i nauczyciel, nie są już głównym przekaznikiem wiedzy – są tylko przewodnikiem w przestrzeni zdobywania wiedzy. Powstają więc szczególnego rodzaju relacje edukacyjne, w tym profilaktyczne, a przede wszystkim kształtuje się nowa formuła dialogu edukacyjnego i profilaktycznego (zob. Skubisz, 2019b: 152–164).

Jak dotychczas nauczyciel aplikuje do różnego rodzaju informacji wiedzę profilaktyczną z zakresu przeważnie psychologii rozwojowej, wychowawczej i społecznej. Niestety ta troska nauczycieli i wychowawców o zachowania uczniów nie uwzględnia tzw. pierwiastka filozoficznego. Niewątpliwie przecież kardynalne problemy profilaktyki wychodzą z określonych przesłanek ontologicznych, epistemologicznych, aksjologicznych oraz antropologicznych. Na rozwiązywanie określonych problemów profilaktycznych ma także wpływ wiedza filozoficzna, która daje pogłę-

bione rozumienie istoty młodego człowieka – ucznia. Realizm filozoficzny mówi, iż jednym z dóbr człowieka jest jego intelekt i wola. A właśnie zagrożeniem dla intelektu jest brak wiedzy i mądrości. Z kolei brak wiedzy i mądrości oraz słabość woli to niekwestionowane przyczyny problemowych i ryzykownych zachowań dzieci i młodzieży. Pierwzoplanowym celem funkcjonowania nowej przestrzeni profilaktycznej powinna być zatem eliminacja lub przynajmniej redukcja owych zagrożeń.

Profilaktyka w takiej przestrzeni powinna opierać się na współczesnym rozumieniu człowieka – ucznia, na koncepcji moralności wypracowanej przez antropologię i etykę z uwzględnieniem współczesnego relatywizmu moralnego (kryzys aksjologiczny postaw) (zob. Skubisz, 2019c: 250–254).

Należy na nowo zrozumieć, kim jest współczesny uczeń oraz jak postrzega sens nauki. Potrzebne jest pogłębione rozumienie tego, kim jest cyberuczeń, niezbędna jest wiedza o jego naturze jako bytu oraz aspiracjach rozwojowych. Jest to nieodzowne do właściwego rozpoznania, co należy wzmocnić u ucznia oraz do wskazania właściwych środków w zakresie edukacyjnym i profilaktycznym. Bez filozoficznej identyfikacji dobra i zła u współczesnych uczniów nie da się ustalić, na czym ma polegać współczesne, skuteczne oddziaływanie profilaktyczne (zob. Łażewska, 2014: 233–235).

Można się zgodzić z Z.B. Gasiem, iż warunkiem skuteczności oddziaływania profilaktycznego (działań profilaktycznych) jest właśnie wpajanie wartości i jasnych zasad etycznych (Gaś, 1993: 35–37). Niewątpliwie to przestrzeń aksjologiczna jest powszechnie uznawana za naturalne środowisko rozwoju dzieci i młodzieży, co należy także rozumieć – w rzeczywistości wirtualnej.

Konkludując, należy wskazać na dwie podstawowe przesłanki kreowania współczesnej i realistycznej wiedzy profilaktycznej:

- wiedzę oceniającą jakość etycznych (moralnych) przesłanek wpływających na skuteczność oddziaływań profilaktycznych;
- wiedzę o zjawisku współczesnego „zła”, „złych czynów i zachowań” oraz „złych uczniów” jako kategorii profilaktycznej; w tym ujęciu zagrożenia szkolne traktowane są jako zagrożenia określonego zła w kategoriach zjawiska społecznego i kategorii filozoficznej.

Spośród różnorodnych sposobów myślenia o człowieku szczególną wartość posiada realizm filozoficzny, którego przedmiotem jest określony świat realnie istniejący². Chodzi o rozpoznanie realnej struktury współczesnego ucznia oraz zidentyfikowanie jego prawdziwego dobra, a nie zajmowanie się spekulatywną czy wręcz fikcyjną konstrukcją pojęć o zachowaniach ryzykownych czy problemowych i dysfunkcyjnych. Z tego powodu ten typ myślenia powinien być pierwiastkiem humanizującym proces profilaktyczny. Powinno się postrzegać przestrzeń profilaktyczną przez pryzmat profilaktyki realistycznej, tzn. odróżniać skutki działań ryzykownych

² Ten sposób myślenia został zapoczątkowany przez Arystotelesa, rozwinięty przez św. Tomasza z Akwinu, a następnie pogłębiony w XX wieku m.in. przez Mieczysława Gogacza (zob. Gogacz, 1969a).

i dysfunkcyjnych od ich przyczyn, co jest istotnym deficytem w dotychczasowej profilaktyce. Nie uczeń (tj. jego dobro), ale jego zachowania i działania odgrywają szczególną rolę oraz znaczenie (przedmiot) w modelu tradycyjnych działań profilaktycznych. Przy takim traktowaniu ucznia profilaktyka polega tylko na wyuczaniu wiedzy o funkcjonalnych zachowaniach oraz sposobów poruszania się w rzeczywistości szkolnej. A przecież szczególną rolę w funkcjonowaniu każdego ucznia pełni jego duchowa władza, to jest intelekt i mądrość. Brak wiedzy i mądrości, wiedza niepełna lub błędna, powodują, że „mylą się” wartości, mieszają porządki, a działania ludzkie stają się błędne i nieskuteczne (Gogacz, 1985: 88).

Zasadniczym zagrożeniem dla intelektu współczesnego ucznia jest brak należytej wiedzy i mądrości profilaktycznej. Dlatego też przedmiotem współczesnej profilaktyki powinna być ochrona przed wszelkiego rodzaju złem, ignorancją i brakiem mądrości poprzez dostarczenie adekwatnej, prawdziwej i aktualnej wiedzy o istniejących zagrożeniach i możliwościach zapobieżeniu im. Przyswojenie tej wiedzy w ramach pracy profilaktycznej zależy jednak od tego, jaki sposób myślenia kształtuje mentalność współczesnych uczniów oraz potencjał jakiej filozofii formuje taką, a nie inną ich postawę umysłową (zob. Gogacz, 1969b: 14–17).

Wpływ na kształtowanie się owych postaw ma filozofia życia przekazywana świadomie lub nieświadomie przez rodziców, nauczycieli oraz mass media. Wydaje się, iż największy wpływ na współczesnych uczniów wywiera jednak wiedza internetowa (cyberprzestrzenna). To tam kształtuje się określona wola uczniowska i jej słabości, a zatem moda zachowań oraz obowiązujące wartości moralne, charakteryzujące się chaotycznością i poczuciem pustki aksjologicznej. Jest to niewątpliwie źródło generowania współczesnego zła.

Zło jest zjawiskiem wieloaspektowym, dlatego trudno ten termin osadzić w ramach jednej, spójnej definicji, która zadowolili wszystkich zainteresowanych. Uzus językowy słowa *zło* odpowiada leibnizjańskiej koncepcji zła, z naciskiem na „zło moralne”. Popularny, potoczny dyskurs poświęcony problemowi zła wykazuje wiele wątków wspólnych z rozwiązaniami proponowanymi przez psychologię oraz filozofie (zob. więcej: Soćko-Mucha, 2014: 107–126; Mendeluk, 2018: 217–235; Stachewicz, 2007). Niestety wątki (aspekty) te nie są w sposób dostateczny obecne w teorii i praktyce profilaktycznej.

„Zło” ma przecież niebagatelną siłę oddziaływania na wszystkie sfery życia egzystencjalnego człowieka, w tym także na sferę funkcjonowania środowiska szkolnego. Zasadnicza funkcja zła to wywołanie bólu i cierpienia u innych oraz zadowolenia u sprawcy tegoż zła. Są to stany emocjonalne, jakie przeżywa każda jednostka, a tym samym dotyczą wielu uczniów, jak wynika z doświadczeń pedagogiki i profilaktyki. Z tego doświadczenia wynika spostrzeżenie, iż termin *zło* i jego pochodne mają wiele odcieni znaczeniowych, takich jak:

- przykrość,
- krzywda,

- zdenerwowanie,
- wściekłość,
- kłamstwo,
- agresja,
- przemoc,
- brutalność,
- wina.

Określenia te oznaczają pewien typ zachowań i pewne ludzkie stany emocjonalne, duchowe bądź fizyczne i pewne zjawiska w otaczającym człowieka świecie, a także zło osobowe (van Inwagen, 2006: 80–114). Jak widać z przytoczonych definicji zła, człowiek, w tym uczeń, może zarówno czynić zło, jak i doświadczać go ze strony innych lub za sprawą rzeczywistości szkolnej.

W dyskursie naukowym nieustannie i wielokrotnie powtarzana jest metafora „walki ze złem”. A zatem przyjmowany jest pogląd, iż zło należy identyfikować, wykorzeniać, wyplenić oraz przeciwdziałać jego przyczynom. W tym ujęciu uprawiony może być pogląd, iż celem profilaktyki szkolnej jest właśnie walka ze złem osobowym uczniów jako źródłami zachowań problemowych i ryzykownych.

Najogólniej biorąc, zło oznacza przeciwieństwo dobra, gdzie ocenia się ludzkie działania według kryterium „mniejszego lub większego zła”. Dotyczy to między innymi zachowań uczniów, które powszechnie ocenia się według takiego kryterium. Za Immanuelem Kantem należy podkreślić, iż w porządku aksjologicznym właśnie zło nie podlega gradacji (zob. za Skarga, 2005: 85—118).

Zło postrzegane z perspektywy środowiska szkolnego to brak dobra w postępowaniu uczniów, czyli najczęściej: pycha, złośliwość, kłamstwo, głupota, żądza odwetu, które kształtują zjawisko zła moralnego (osobowego). Niestety w dyskursie badań naukowych z zakresu profilaktyki to zło moralne utożsamia się ze złem fizycznym, wskazując na wspólny zakres różnych znaczeń, które w sensie ścisłym można nazwać właśnie złem. Praktycznie poza sferą oddziaływania takiej profilaktyki pozostają doświadczenia ofiar, którym zostało uczynione zło przez innych (uczniów).

W literaturze przedmiotu słusznie zauważa się, że zło jest tylko typem idealnym – „złe czyny” i „złe rzeczy”, a także „zli ludzie” to jedynie typy idealne. Tak samo jest w przypadku dobra, które w krystalicznej postaci nie sposób odnaleźć w realnym świecie. Stosujemy tutaj utrwalone przyzwyczajenia i skróty myślowe, dzięki którym łatwiej się ocenia i identyfikuje ludzi (uczniów). Tymczasem zachowania ludzkie (uczniowskie) są bardziej złożone, niż to się wydaje, determinowane są różnymi intencjami działających. Ma to szczególne znaczenie w środowisku uczniowskim.

Ogólnie można powiedzieć, iż uczniowie nie posiadają wrodzonych czy też nabytych w procesie wychowawczo-profilaktycznym skłonności do czynienia dobra bądź zła, ale zachowują się tak w zależności od kontekstu, w jakim się znajdują (tzw. koncepcja sytuacyjna zachowań) (Soćko-Mucha, 2014). Chodzi tu o sytuacje społeczne w komunikacji interpersonalnej uczniów w różnych przestrzeniach szkolnych

(proksemika szkolna) (zob. np. Sikorski, 2013). Uczniowie zatem w ramach przestrzeni interpersonalnej znajdują się zawsze w jakimś dystansie osobistym, intymnym, publicznym, a więc także społecznym.

Synteza stanu wiedzy o proksemice szkolnej pozwala stwierdzić, że wyjątkowość procesu dydaktyczno-wychowawczo-profilaktycznego wynika w dużej mierze z faktu, że przebiega on w określonej infrastrukturze przestrzeni rzeczywistej szkoły, ale i w przestrzeni wirtualnej.

Znawcy problematyki proksemiki szkolnej są dość zgodni, że przestrzeń szkolna, jak i pozaszkolna, zawiera w sobie pewne przekazy będące ważnym, niestety często ignorowanym czy niedocenianym źródłem ukrytych informacji oraz wiedzy, adresowanych zarówno do uczniów, jak i nauczycieli, oddziałujących na jakość wzajemnych relacji i kontaktów. W praktyce pedagogicznej przyjmuje się, iż mamy tu do czynienia z tak zwanym ukrytym wymiarem edukacji szkolnej. A w konsekwencji także – z ukrytym wymiarem profilaktyki pedagogicznej.

Aktualny stan wiedzy profilaktycznej na temat roli proksemiki szkolnej w zwiększaniu skuteczności procesu wychowawczo-profilaktycznego nie pozwala wysnuć w pełni jednoznacznych wniosków. Niewątpliwie na sferę zachowań uczniów duży wpływ ma właśnie jakość interakcji szkolnych, a zatem również odpowiednia reakcja profilaktyczna na zagrożenia z nich wynikające.

Innymi słowy, należy dążyć do dokładniejszego ustalenia, czy infrastruktura technologiczno-komunikacyjna danej przestrzeni szkolnej może znacząco wpływać na pozytywną aktywność uczniowską oraz właściwe relacje i działania wielopodmiotowe między nauczycielami oraz uczniami w procesie profilaktycznym.

Trudność działań wielopodmiotowych wiąże się z trudnością uzgodnienia między podmiotami stanu oczekiwań (dążeń), który łącznie wszystkie podmioty uznawałyby za cenny i akceptowalny w stopniu skłaniającym do współdziałania w jego realizacji lub który każdy z nich uznałby za środek do osiągnięcia celów indywidualnych. Trudność ta powoduje, że częściej zachodzi kooperacja (relacja) negatywna niż pozytywna (Gasparski, 2008: 32).

Podsumowanie

Efektom wychowania opartego na realistycznej wiedzy profilaktycznej jest wewnętrzna harmonia osobowości uczniów, podporządkowująca wolę intelektu, tj. uczucia i emocje, temu, co intelekt wskazuje jako prawdziwe, a wola odbiera jako właściwe dla siebie dobro. Skutkuje to kształtowaniem się właściwych postaw uczniowskich, pozwalających na ochronę godności uczniów oraz odrzucanie wszelkiego rodzaju „zła”.

Zasadniczym dylematem i zarazem wyzwaniem dyskursu naukowego, jak i praktyki wychowawczo-profilaktycznej jest zatem wypracowanie oraz zidentyfikowanie takich mechanizmów emocjonalnych u uczniów, które by bezwarunkowo

kształtowały wzajemny szacunek i zachowanie pedagogiczne³ oraz maksymalizowały zdolności twórczego myślenia i kreowania właściwych postaw społecznych. Takiej syntezy powyższej problematyki brak jest i w dyskursie publicznym, i w badaniach pedagogicznych, i psychologicznych. A przecież rola w tym ciągłym procesie poszukiwania stosownych rozwiązań i koncepcji wychowawczo-profilaktycznych przypada niewątpliwie realnej wiedzy profilaktycznej w obliczu nowych wyzwań technologiczno-informatycznych.

Dlatego też nadrzędnym zadaniem, jak i celem dyskursu profilaktycznego, a zatem i badań naukowych w tym zakresie jest towarzyszenie aktualnym doświadczeniom funkcjonowania współczesnej praktyki w przedmiocie kreowania i wdrażania wiedzy profilaktycznej zarówno w świecie realnym, jak i wirtualnym. Potrzebna jest ponadto analiza stosowanej dotychczas praktyki profilaktycznej w procesie jej realizowania i stosowania.

Bibliografia

- Comité Européen de Normalisation (CEN), 2004. *European guide to good practice in Knowledge Management – Part 5: KM Terminology*.
- Gaś Z.B. (1993), *Profilaktyka uzależnień*, WSiP, Warszawa.
- Gasparski W. (2008), *Dlaczego ludzie tak działają, jak działają oraz jak działać po-
winni*, „Master of Business Administration”, nr 1.
- Gibson W. (1984), *Neuromancer*, Ace Books, New York.
- Głowacki P. (2009), *Nauczanie hybrydowe – koncepcje i rozwiązania*, „Pomiary –
Automatyka – Kontrola”, vol. 55, nr 7.
- Gogacz M. (1969a), *Istnieć i poznawać. Notatnik błędów filozoficznych i trudności
z kręgu klasycznie pojętej filozofii*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Gogacz M. (1969b), *Obrona intelektu*, edycja internetowa wg wydania pierwszego,
Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Gogacz M. (1985), *Szkice o kulturze*, edycja internetowa wydania pierwszego, Aka-
demia Teologii Katolickiej, Kraków–Warszawa/Struga.
- Klimczok M. (2012), *Zarządzanie wiedzą – współczesna koncepcja zarządzania
przedsiębiorstwem*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarzą-
dzenie”, nr 2.
- Łażewska D. (2014), *Profilaktyczny potencjał filozofii*, [w:] U. Szuścik, J. Skibska,
E. Kochanowska (red.), *Profilaktyka, diagnoza i terapia w teorii i profilakty-
ce edukacyjnej*, Libron – Filip Lohner, Kraków.

³ Przez zachowanie pedagogiczne należy rozumieć stosowanie adekwatnych środków wychowawczych wobec istniejących zagrożeń i zachowań problemowych uczniów.

- Mendeluk P. (2018), *Trzy koncepcje zła w myśli filozoficznej oraz religijnej*, „Studia z Historii Filozofii”, nr 4(9).
- Sikorski W. (2013), *Proksemika klasy szkolnej – ukryty wymiar edukacji*, „Edukacja”, nr 3/123.
- Skarga B. (2005), *Kwintet metafizyczny*, Universitas, Kraków.
- Skrzypek A. (2013), *Przesłanki kierowania wiedzą w organizacji w świetle wyników badań*, „Zeszyty Naukowe”, nr 99.
- Skubisz J. (2019a), *O profilaktyce na rzecz bezpieczeństwa szkolnego. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie, Warszawa.
- Skubisz J. (2019b), *Dialog w profilaktyce szkolnej*, [w:] J. Gara, D. Jankowska, E. Zawadzka (red.), *Pedagogika dialogu. Pomiedzy w intersubiektywnej przestrzeni edukacji*, APS, Warszawa.
- Skubisz J. (2019c), *O idei współczesnej solidarności imigracyjno-uchodźczej w Polsce – próba analizy*, [w:] E. Grudzińska, M. Mikołajczyk, J. Zozuła (red.), *Pomoc społeczna i praca socjalna*, APS, Warszawa.
- Skubisz J. (2020), *Bezpieczeństwo w szkole przyszłości – wizja zmian współczesnej rzeczywistości edukacyjnej w Polsce*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, „Studia de Securitate”, nr 10(1).
- Soćko-Mucha A. (2014), *Horyzont zła. Między filozofią, psychologią a językiem codziennym*, „The Polish Journal of the Arts and Culture”, nr 11(3).
- Stachewicz K. (2007), *Wokół filozoficznych zmagania ze złem*, „Miesięcznik Znak”, nr 629.
- van Inwagen P. (2006), *Problem zła*, „Znak”, nr 9.
- Wyřbek H. (2013), *Zarządzanie wiedzą w organizacjach zhierarchizowanych*, „Zeszyty Naukowe”, seria Administracja i Zarządzanie, nr 96.
- Ziarko J. (2011), *Zarządzanie wiedzą o zagrożeniach i bezpieczeństwie uczniów w rozwijaniu szkolnych systemów bezpieczeństwa*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

Summary

Dilemmas and challenges of contemporary risk knowledge

A school must know – in the face of the crisis (collapse) of the modern model of education, a new process of creating knowledge in order to improve the quality or even change the entire educational and risk-management process. Modern communication technologies largely shape the behaviour and expectations of young people, as well as skills related to access, mastery, use, creation and communication of information. Therefore, it is undisputed that the proper use of not only classroom information and communication technologies during classes inspire

students to think, create and solve problems in a new, non-standard and innovative way.

The question arises – how to use knowledge about school risks in activities that help students at risk? Where should knowledge about risk be placed in this virtual world? How is risk e-knowledge is related to the dilemma of new technological and information challenges? At the same time, it should be emphasized that at present there are two risk models in the school space – a traditional model of risk management measures and an e-learning risk-management model. It is therefore a kind of risk-management hybridity.

Keywords: preventive knowledge, evil, preventive space, virtual space